

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

УДК 338.48:502.1

Голуб М.О., аспірант
кафедри туризму

*Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця*

ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ЦІЛЬОВОЇ ПРОГРАМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ НА ТЕРИТОРІЇ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

Голуб М.О. Основи формування державної цільової програми впровадження екологічного туризму на території природно-заповідного фонду. У статті висвітлено теоретичні основи впровадження концепції програмно-цільового методу. Охарактеризовано основні форми взаємодії органів влади з місцевим населенням на території ПЗФ. Проаналізовано вплив індексу конкурентоспроможності в області туризму. Розглянуто необхідність екологічно безпечних видів господарської діяльності. Визначено оптимальну форму взаємодії публічно-приватного партнерства.

Ключові слова: екологічний туризм, природно-заповідний фонд, програмно-цільовий метод, державно-приватне партнерство, сталий розвиток.

Голуб М.А. Основы формирования государственной целевой программы внедрения экологического туризма на территории природно-заповедного фонда. В статье отражены теоретические основы внедрения концепции программно-целевого метода. Охарактеризованы основные формы взаимодействия органов власти с местным населением на территории ПЗФ. Проанализировано влияние индекса конкурентоспособности в области туризма. Рассмотрена необходимость экологически безопасных видов хозяйственной деятельности. Определена оптимальная форма взаимодействия публично-частного партнерства.

Ключевые слова: экологический туризм, природно-заповедный фонд, программно-целевой метод, государственно-частное партнерство, устойчивое развитие.

Holub M.O. Fundamentals of forming state program ecotourism implementation in the natural protected areas. In the article the theoretical basis of introducing the concept of program-target method was described. The author characterized the basic forms of interaction of the public-private cooperation in the protected areas. During the research the influence index of competitiveness in tourism was analyzed. Also in the article the need for environmentally friendly types of economic activity was depicted. The author has determined the optimal form of public-private partnership interaction.

Keywords: ecotourism, natural areas, program budgeting, public-private partnerships, sustainable development.

Постанова проблеми. У сучасних умовах розвитку національної економіки, які характеризуються зростанням кризисних тенденцій та явищ, посилюється процес диференціації регіонів згідно з рівнем їх соціально-економічного розвитку, що потребує істотних зусиль держави, які направлено на вирівнювання виникаючих диспропорцій [1, с. 26].

Одним із головних аспектів під час формування політики розвитку екологічного туризму може служити інтегрування відповідних завдань і заходів в національні та регіональні стратегічні документи, програми, проекти та плани. Це свідчить про те, що існує багато шляхів для створення та розвитку політичних та інституційних основ, які необхідні для активного впровадження екологічного туризму

залежно від умов та специфічних потреб кожної окремої країни або її регіонів [2]. Наведемо приклади країн, які вже прийняли спеціальні національні стратегії: Австралія (1992 р.), Єгипет (2001 р.), Мексика (2001 р.), Коста-Ріка (2002 р.), Філіппіни (2002 р.), Болгарія (2004 р.) та ін. [3].

На відміну від вищезазначених країн Україна не має високорозвиненої індустрії туризму, доходи від якої становлять значну частину валового внутрішнього продукту, тому необхідно розробити цільову програму, яка дасть змогу розвивати туризм на території нашої держави, зокрема за рахунок сертифікації послуг екологічного туризму. Згідно з Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми

розвитку заповідної справи на період до 2020 року» [4], існує низка причин, які зумовлюють створення такої програми.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання сталого розвитку активно вивчається представниками як зарубіжних [3; 5; 6; 19; 22], так і вітчизняних [1; 8; 16] науковців та організацій. Однак необхідно зазначити, що незважаючи на значну кількість наукових праць та істотні досягнення у цій галузі, питання впровадження екологічного туризму на території природно-заповідного фонду за допомогою використання програмно-цільового методу не було висвітлено раніше, що й зумовлює необхідність проведення даного наукового дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є дослідження наукових підходів до формування державної цільової програми впровадження екологічного туризму на території природно-заповідного фонду. Для досягнення поставленої мети було вирішено такі основні завдання: розглянути сутність теоретичних основ впровадження концепції програмно-цільового методу, визначити основні форми взаємодії органів влади з місцевим населенням на території ПЗФ, проаналізувати вплив індексу конкурентоспроможності в області туризму.

Виклад основних результатів. Нерівномірність соціально-економічного розвитку регіонів, на думку М. Кизим, О. Раєвнева та О. Бобкова [1, с. 11], є одним із найбільш актуальних напрямів розробки економічної політики для більшості країн світу.

Їхня думка підтверджується дослідженнями Всесвітнього економічного форуму [5], які окреслили найбільш істотні ризики до 2020 р., серед яких є питання екології та соціально-економічного розвитку населення.

Згідно з дослідженням Всесвітнього економічного форуму, яке проводилося на базі оцінки індексу конкурентоспроможності в області подорожей і туризму (ТТСІ) у 2015 р. [6] (рис. 1), було окреслено зміни, які вплинуть на розвиток туризму та бізнесу.

Необхідно зазначити, що дослідження індексу дає можливість комплексно вивчати світові процеси в економіці, соціальній та екологічній сферах, а також охарактеризувати зміни, які прямим чином впливають на розвиток бізнесу, зокрема туризму. Таким чином, як показує зарубіжний і український досвід, навіть у нинішніх соціально-економічних умовах необхідно розвивати екологічний туризм більш ефективно, тобто мінімізувати негативні ефекти і максимально збільшити потенційні переваги з точки зору охорони природи і соціально-економічного розвитку. Важливою умовою для цього є детальне та професійне планування розвитку екологічного туризму, менеджмент і моніторинг екотуристичної діяльності [8].

Впровадження політики, спрямованої на покращання рівня розвитку екотуризму, передбачає існування певного плану дій, послідовності заходів. Для вирішення цього питання доцільно використовувати програмно-цільовий метод, який передбачає фор-

Рис. 1. Структура індексу конкурентоспроможності в області подорожей і туризму [7, с. 7]

мулювання цілей, визначення фінансових, організаційних, інформаційних засобів їх досягнення і реалізується у формі розробки цільових програм державного рівня [9–13]. Розв’язання проблем, пов’язаних з упровадженням екологічного туризму, за допомогою програмно-цільового методу підвищує ефективність державного регулювання розвитку та підтримки ПЗФ, галузей і верств населення. Ефективність застосування програмно-цільового підходу в управлінні економікою підтверджена і світовим досвідом [14–18].

Основою економічно ефективного та екологічно збалансованого розвитку територій ПЗФ, а також прилеглих територій має стати впровадження нових, екологічно безпечних видів господарської діяльності, які повинні бути соціально орієнтованими.

Підтверджуючи значення створення концепції державної цільової програми, зараз у всьому світі існує проблема управління природними ресурсами, які є невід’ємною частиною екологічного туризму. Цими ресурсами спільно користується велика кількість людей, тому для вирішення цієї проблеми зазвичай пропонується або державне регулювання, або приватизація таких ресурсів. Однак, дивлячись на досвід зарубіжних країн, ані держава, ані ринок не продемонстрували однозначно успішних результатів у цій галузі.

Після критичного аналізу основ домінуючого підходу до оцінки економічної політики щодо природних ресурсів Е. Остром [19] викладає унікальний корпус емпіричних даних, отриманих у результаті дослідження умов, за яких проблеми ресурсів загального доступу вирішувалися задовільно або незадовільно. На основі аналізу дослідження була висловлена гіпотеза про те, що ефективно впрова-

дження екологічного туризму в ПЗФ можливе за умов активного співробітництва державних органів влади з місцевим населенням.

Відповідно до вищесказаного, розглянемо форми взаємодії державних органів влади з місцевим населенням, через які може бути реалізована програма. По-перше, це можуть бути саморегульовані туристські організації, які регулюються добровільним кодексом. По-друге, це може бути надання необхідної інформаційної та методичної допомоги з питань екологічного туризму для місцевих виконавчих органів та регіональних організацій. По-третє, застосування екосертифікаційних програм для туроператорів, програм по екомаркуванню туристичних послуг, упроваджуваних державними органами або асоціаціями туристських організацій. Наступною формою кооперації є система заохочень для туроператорів і ПЗФ, які втілюють у життя принципи екологічного туризму. Також формою реалізації можемо вважати, організацію цілеспрямованого навчання з питань екологічного туризму для професіоналів туристичного бізнесу. Більш того, необхідна інтеграція елементів інформаційно-роз’яснювальної роботи з туристами, тобто розвиток екологічного туризму на територіях ПЗФ повинен функціонувати як єдина система з чітким розподілом функцій між її елементами, тому питання сертифікації екотуристичних послуг набуває особливої актуальності.

Зрозумілим є те, що підприємницька діяльність на території ПЗФ має певні обмеження, тому не дивно, що ставлення більшості місцевого населення, які звикли до традиційного господарювання, залишає бажати кращого. Водночас упровадження на таких територіях екологічного туризму, а також

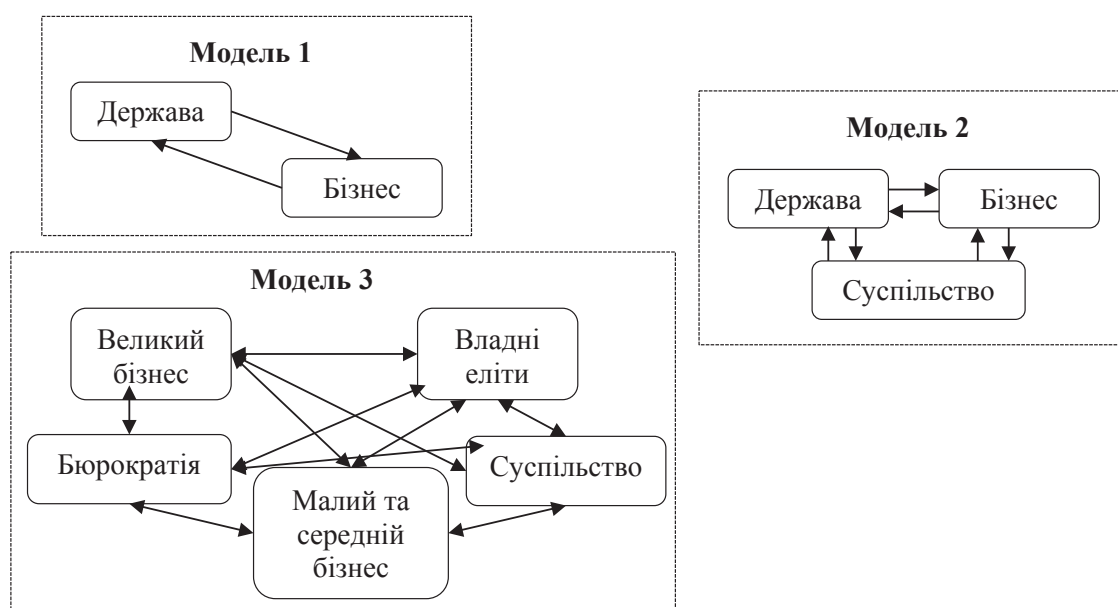

Рис. 2. Системи координат для дослідження процесів взаємодії державних та підприємницьких структур [20]

у разі правильної його організації він може компенсувати населенню обмеження його звичної економічної діяльності, забезпечити економічні стимули сталого природокористування, зменшити рівень міграції і тим самим спонукати місцеві спільноти до природоохоронної діяльності.

У результаті здійснення державно-цільової програми сертифікації екотуристичних послуг місцеві жителі повинні отримувати економічні, соціальні, політичні, культурні та інші переваги (як індивідуальні, так і колективні). Такою перевагою, зокрема, є створення нових робочих місць (гіди, співробітники лісової охорони) і додаткові можливості для збуту місцевої продукції і сувенірів.

Обмеження у фінансуванні ПЗФ спонукає адміністрацію вступати в партнерські стосунки з приватним сектором, крім того, майже всі інноваційні механізми збереження біорізноманіття, підвищення конкурентоспроможності територій ПЗФ та ін. тяжіють до створення нового партнерства між урядом, приватним сектором та місцевими громадянами. Це свідчить про необхідність зміцнення партнерських відносин між державою, представниками бізнесу, адміністрацією територій ПЗФ та місцевим населенням. Зараз існує три основні моделі взаємодії державних та підприємницьких структур (рис. 2).

Отже, історично в нашій країні склалася система, яка керує бізнесом та вважає, що має право визначати напрями його розвитку. Однак спеціалісти зазначають, що спираючись тільки на двох суб'єктів взаємодії, а саме «державна – бізнес» (рис. 2, модель 1), є безперспективним, оскільки сутність регуляторних змін, що пропонує держава, у кінцевому підсумку буде приватизуватися однією з груп інтересів на ринку або у владі, фактично перекриваючи доступ для решти учасників відносин [21]. Тому останнім часом в іноземній і у вітчизняній науковій літературі пропонується внесення до цієї моделі третього суб'єкта – суспільства (рис. 2, модель 2). Висувається припущення, що громадські структури будуть контролювати процес взаємодії власних та підприємницьких структур та перешкоджатимуть розповсюдженню корупційних відносин [21]. Своєю чергою, А. Аузан, С. Авдашева та С. Афонцев пропонують розширити модель громадської взаємодії (рис. 2, модель 3). Вони вважають, що в даній моделі відображається ситуація взаємодії «усі з усіма». При цьому формат цієї взаємодії може бути різним – від кооперації до підпо-

рядкування. Суб'єкти «великий бізнес» та «владні еліти» є для цієї моделі екзогенними, тобто їхні характеристики та передусім моделі поведінки, є заданими заздалегідь щодо інших суб'єктів та не можуть визначатися в межах взаємодії всередині моделі [21].

Однак у зв'язку з тим, що кооперація різних суб'єктів відносин проводиться на території ПЗФ, найбільш раціональним кроком є використання саме другої моделі, яка дасть змогу реалізувати програму впровадження екологічного туризму із залученням місцевого населення. Більш того, у нашому випадку суспільство виступає в ролі бізнесу, тобто ця модель набуває більш стабільного характеру.

Як зазначено в Програмі розвитку ООН в Україні, угоди між приватними та неурядовими організаціями можна поділити на дві великі групи відповідно до того, на кому лежить відповідальність за інвестиції у основні фонди:

- операційні угоди (сервісні угоди на управління та лізинг/оренду, згідно з якими приватний сектор управляє, але не інвестує в основні фонди);
- інвестиційні угоди (концесії та угоди, за якими приватний сектор відповідає за капітальні інвестиції).

Після аналізу особливостей форм публічно-приватного партнерства [22] було встановлено, що найбільш оптимальною формою взаємодії є концесії, прикладом яких є магазини сувенірів, послуги гіда та ін. Очевидними перевагами є те, що для надання послуг не потребується великі інвестиції з боку уряду. Окрім цього, самі концесіонери несуть усі ризики від можливої неприбутковості діяльності. Більш того, найчастіше концесіонерами виступають місцеві жителі, отже, така співпраця сприяє поглибленню взаємозв'язків із місцевими громадами.

Висновки. Для успішного виконання програми необхідно підвищити ефективність економічного стимулювання розвитку територій ПЗФ за рахунок підвищення рівня інвестицій, а також удосконалення державного управління. Не менш важливим є залучення місцевого самоврядування і громадських організацій для моніторингу правил та принципів, які діють на території ПЗФ, за рахунок сертифікації наданих послуг. Окрім того, туризм у заповідних зонах має певні особливості. З одного боку, для ПЗФ неприйнятні масові види туризму, тобто потік туристів повинен бути обмежений і ретельно регулюватися. З іншого – треба розробити рекламно-інформаційне забезпечення для підвищення конкурентоспроможності ПЗФ.

Список літератури:

1. Неравномерность регионального развития в Украине: теоретические основы, инструментарий диагностики, тенденции : [монография] / Н.А. Кизим, Е.В. Раевнева, А.Ю. Бобкова. – Х. : ИНЖЭК, 2011. – 224 с.
2. Методичні основи формування комплексу цільових програм впровадження екологічного туризму / О.Г. Зима, О.Г. Зима, М.О. Голуб // Сучасні проблеми управління підприємствами: теорія та практика : матеріали міжнародної науково-практичної конференції (Харків, 24–25 березня 2016 р.). – Харків : НТМТ, 2016. – С. 266–269.
3. UNDP-UNEP Poverty-Environment Initiative [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unpei.org>.

4. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року» від 8 лютого 2006 р. № 70-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/70-2006-p>.
5. Global Risks 2011. Sixth Edition. World Economic Forum. – January, 2011. Electronic resource, Access mode: <http://riskreport.weforum.org>.
6. World Tourism Organization (UNWTO), World Tourism Barometer, Volume 13, 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://wolfganghthome.files.wordpress.com/2015/unwto_barom15_01_january.pdf.
7. Дослідження конкурентоспроможності національних економік у галузі туризму згідно з методикою Всесвітнього економічного форуму / О.Г. Зима, В.Є. Єрмаченко, Н.А. Дехтяр. – Харків : ХНЕУ, 2008. – 62 с.
8. Зима О.Г., Голуб М.О. The influence of global problems on ecotourism development / О.Г. Зима, М.О. Голуб // Економічний простір : збірник наукових праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА, 2016. – №108. – С 14–26.
9. Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 № 1602-14 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=621-2003->.
10. Закон України «Про державні цільові програми» від 18.03.2004 № 1621-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1621-15>.
11. Амоша О.І. Програмно-цільовий метод у бюджетному процесі / О.І. Амоша, М.Я. Азаров, Ф.О. Ярошенко. – К. : НДФІ, 2004. – 368 с.
12. Державні цільові програми та упорядкування програмного процесу в бюджетній сфері / За ред. В.М. Гесця. – К. : Наукова думка, 2008. – 381 с.
13. Долішній М.І. Регіональна політика: методологія, методи, практика / М.І. Долішній, П.Ю. Беленький, В.Я. Бідак. – Львів, 2001. – 714 с.
14. Есина Е.И. Эффективность программно-целевого метода финансирования при обеспечении экологической безопасности / Е.И. Есина. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://finis.rsue.ru/2008-1/2008-1.pdf>.
15. Кочкаров Р.А. Целевые программы: инструментальная поддержка / Р.А. Кочкаров. – М. : Экономика, 2007. – 223 с.
16. Основи сталого розвитку Харківської області до 2020 р. : [монографія] / М.М. Добкін, С.І. Чернов, Г.А. Кернес [та ін.]. – Х. : ІНЖЕК, 2010. – 512 с.
17. Разработка, реализация и оценка региональных целевых программ (на основе Канадского опыта) / А.И. Жуковский, Д.С. Штрейс, С.В. Васильев ; под общей ред. С.Ю. Фабричного. – Оттава – Москва – Великий Новгород, 2006. – 175 с.
18. Райзберг Б.А. Программно-целевое планирование и управление: [учебник] / Б.А. Райзберг, А.Г. Лобко. – М. : ИНФРА-М, 2002. – 428 с.
19. Остром Е. Управляя общим: эволюция институтов коллективной деятельности / Э. Остром ; пер. с англ. – М. : ИРИСЭН ; Мысль, 2010. – 447 с.
20. Сараева И.Н. Государство и предпринимательство: проблемы взаимодействия (системно-институциональные аспекты) / И.Н. Сараева. – Одесса : Феникс, 2011. – 98 с.
21. Авдашева С.Б. Взаимодействие государства, бизнеса и общества: позитивная реинтеграция / С.Б. Авдашева, А.А. Аузан, С.А. Афонцев ; ред.-сост. А.В. Золотов. – Москва : СПРОС, 2009 – 340 с.
22. Khan S.M., Maslyukivska O.P. Global Toolkit: “Public Private partnerships for the urban environment”. – UNDP Public-Private Partnerships for the Urban Environment Programme. – 2004. – 342 p.

УДК 796.92:351.82:332.12

Зінченко О.А., к.е.н., доцент,
доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

Біла А.А., студентка
магістратури спеціальності «Менеджмент ЗЕД»
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПОРТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Зінченко О.А., Біла А.А. Стан та перспективи розвитку спортивного туризму в Україні. У статті розглянуто особливості спортивного туризму, його підвиди, сучасний стан розвитку, проблеми, з якими стикаються туристи. Досліджено основні об'єкти, що можуть зацікавити туристів, проаналізовано області України щодо привабливості для туристів і визначено регіони, що мають найбільше можливостей для розвитку спортивного туризму. Найбільшу увагу приділено велосипедному, пішохідному, лижному туризму та альпінізму як основним підвидам спортивного туризму, що користуються попитом в Україні.

Ключові слова: спортивний туризм, велосипедний туризм, альпінізм, лижний туризм, пішохідний туризм.